

BIBΛIOKPITIKH

T. YAMADA

CIVIL SOCIETY AND SOCIAL SCIENCE IN YOSHIHIKO UCHIDA

SPRINGER, SINGAPORE, 2022, PP. 117

[HTTPS://DOI.ORG/10.1007/978-981-19-1138-5_2](https://doi.org/10.1007/978-981-19-1138-5_2)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΚΟΤΣΗΣ*

Το παρόν έργο επιχειρεί να παρουσιάσει στο δυτικό αναγνωστικό κοινό τη συμβολή του Yoshihiko Uchida (1913–1989), μιας από τις πλέον εξέχουσες φυσιογνωμίες της Ιαπωνικής διάνοησης στο πεδίο των Κοινωνικών Επιστημών, και ειδικότερα στο ζήτημα της συγκρότησης της κοινωνίας των πολιτών στη μεταπολεμική Ιαπωνία. Το πόνημα αυτό συνιστά μια εισαγωγική παρουσίαση της κοινωνικής και οικονομικής σκέψης του Uchida, εστιάζοντας στη διαπραγματεύση από τον εν λόγω στοχαστή περίπλοκων σχέσεων όπως νεωτερικότητα και προ-νεωτερικότητα, κοινωνία πολιτών και καπιταλιστική οργάνωση, ιστορικότητα και δι-ιστορικότητα, επιστήμη ως ενασχόληση των ειδημόνων και διερώτηση (ως κοινή εννόηση) από το μέσο πολίτη. Ωστόσο, ως σημαίνουσα προσωπικότητα στο χώρο της ιστορίας της οικονομικής σκέψης στην Ιαπωνία, ο Uchida προβαίνει σε μεθοδική διερεύνηση του έργου στοχαστών μεταξύ των οποίων οι Adam Smith, Karl Marx και Hajime Kawakami, ενός εξέχοντος οικονομικού ιστορικού στην Ιαπωνία. Η οικονομική σκέψη του Uchida είναι συμπεριληπτική, εντάσσοντας στον κοινωνικό-οικονομικό προβληματισμό του τη διάρθρωση της σχέσης ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και την ανάδυση της δημοκρατικής φιλελεύθερης σκέψης στη μεταπολεμική Ιαπωνία.

Στη μονογραφία αυτή αναδεικνύονται τρία ζητήματα:

Η γένεση και εξέλιξη της ιστορίας των οικονομικών ιδεών στην Ιαπωνία

Η συγκρότηση της κοινωνικής επιστήμης με βάση τη συζήτηση για το περιεχόμενο της έννοιας κοινωνία των πολιτών σε μη-δυτικά πολιτισμικά πλαίσια

Η εμφάνιση μιας ολιστικής οπτικής με άξονα τη μαρξιστική έννοια για τη μεταβολική σχέση ανθρωπότητας και φύσης.

Η απάντηση στο πρώτο ζήτημα προϋποθέτει τη γνώση των κοινωνικοοικονομικών μετασχηματισμών που συντελέστηκαν στην Ιαπωνία της

* Ο Γ. Γκοτσης είναι Καθηγητής Μεθοδολογίας και Ιστορίας της Οικονομικής στο Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

περιόδου Meiji (1868-1912) και εντεύθεν (Ishii, 2019). Ηδη από τα τέλη του 19ου αιώνα η Ιαπωνία εισήλθε σε μια φάση εκδυτικισμού των παραδοσιακών φεουδαλικών δομών της και ταχύτατου εκσυγχρονισμού. Προς την κατεύθυνση αυτή συνέβαλλαν διανοητές μεταξύ των οποίων οι Fukuzawa Yukichi (1835-1901) με άξονα μια θεωρία πολιτισμικής εξέλιξης, στην οποία αντιπαρατέθηκαν όσοι απέδιδαν έμφαση στην κοινωνική διάσταση της φτώχειας και τις έκδηλες ανισότητες: Maeda Masana (1850-1921), Yanagita Kunio (1875-1962) και Hajime Kawakami (1879-1946). Ακολουθούν θεωρητικές αντιπαραθέσεις μεταξύ φιλελεύθερων στοχαστών όπως οι Ishibashi Tanzan (1884-1973) και Fukuda Tokuzo (1874-1930), και μαρξιστών όπως οι Yamada Moritaro (1897-1980) και Uno Kozo (1897-1977) κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου και μετέπειτα. Τα διλήμματα αυτά κορυφώνονται στη συλλογιστική στοχαστών κατά την περίοδο της εμπλοκής της Ιαπωνίας στο Β Παγκόσμιο πόλεμο, όπως οι Takata Yasuma (1883-1972) και Ryu Shintaro (1900-1967).

Η γένεση της Οικονομικής στην Ιαπωνία συνδέεται με την πρόσληψη, οικειοποίηση και ερμηνεία του έργου του Adam Smith από τον Yukichi Fukuzawa (1835-1901). Μια πλήρης Ιαπωνική μετάφραση του *Πλούτου των Εθνών* (1776) (*Fukokuron*), δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στα 1882-1888 από τον Eisaku Ishikawa (1858-1887), μαθητή του Yukichi Fukuzawa, κορυφαίου διανοητή της εποχής (Sakamoto, 2016). Για τον Fukuzawa, ο Smith διατύπωσε τους νόμους της Οικονομικής, θεώρησε τον κοινωνικό πλούτο ως συνέπεια της ατομικής συμπεριφοράς, απέδωσε έμφαση στην οικονομική ελευθερία και έθεσε τα θεμέλια προαγωγής του δημοσίου συμφέροντος.

Ωστόσο, επιχειρήθηκαν και μαρξιστικές αναγνώσεις του έργου του Smith, με συνεπέστερο εκφραστή τον Hajime Kawakami (1879-1946), Καθηγητή στο τμήμα Οικονομικών επιστημών στο Αυτοκρατορικό Πανεπιστήμιο του Κιότο (1915 έως 1928). Ο Kawakami διείδε στον Smith τον συνεπέστερο υπέρμαχο της αρχής της φυσικής ελευθερίας. Ωστόσο η αμιγώς ατομικιστική διάσταση της καπιταλιστικής οικονομίας παραθεωρούσε το επίμαχο ζήτημα της ακραίας ένδειας στα αστικά κέντρα και την ενδοχώρα. Οι συμβολές αυτές επηρέασαν καθοριστικά τη σκέψη του Zenya Takashima (1904-1990), ενός κορυφαίου ιστορικού της οικονομικής σκέψης στη μεταπολεμική Ιαπωνία. Ο Takashima επηρεάστηκε επίσης από ένα εκ των επιβλεπόντων της διατριβής του στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο του Τόκιο, τον Tokuzo Fukuda (1874-1930), ο οποίος εισήγαγε στην προπολεμική Ιαπωνία τη νεοκλασική Οικονομική του Alfred Marshall, καθώς και την Οικονομική της Ευημερίας του Pigou.

Ο Takashima υπήρξε ένθερμος μελετητής της *Θεωρίας των Ηθικών Συναισθημάτων* του Smith που μεταφράστηκαν στα Ιαπωνικά για πρώτη φορά από τον Tomio Yonebayashi (1905-1968). Επίσης, μελέτησε τον Schumpeter με βάση τις διαλέξεις του Yasuma Takata (1883-1972) στις αρχές της δεκαετίας του 1920 στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο του Τόκιο. Ο Takashima αντιπαρέβαλλε στην καθαρή αφαιρετική Οικονομική που

εστίαζε σε ποσοτικές πτυχές της διανομής των αγαθών, μια οικονομική κοινωνιολογία βασισμένη στο έργο των Friedrich List, Werner Sombart, Max Weber και Friedrich Gottl. Με τον τρόπο αυτό, ανοίγεται πλέον στην Ιαπωνία το ερώτημα της εξήγησης των απαρχών του Ιαπωνικού καπιταλισμού, το οποίο θίγει ακριβώς τη δεύτερη διάσταση στην οποία αναφερθήκαμε, αυτή της γένεσης μιας κοινωνίας πολιτών σε αυτόχθονες βάσεις (Nohara, 2022).

Η συγκρότηση μιας ευρύτερης κοινωνικής επιστήμης σε αυτόχθονα πλαίσια συνδέεται με την εμφάνιση της μαρξιστικής σκέψης στην προπολεμική Ιαπωνία. Για την Hannah Arendt, καθώς υπογραμμίζεται στο κορυφαίο έργο της *Η Ανθρώπινη Κατάσταση*, η συγκρότηση ενός κοινωνικού χώρου κατά την Ευρωπαϊκή νεωτερικότητα προϋπέθετε τη σαφή διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας: προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση συνέβαλε η εμφάνιση της πολιτικής οικονομίας κατά τον 18ο αιώνα. Η πρόσληψη και αφομοίωση των δυτικών οικονομικών ιδεών στην Ανατολική Ασία πραγματοποιήθηκε κατά τον ύστερο 19ο αιώνα με κριτικό τρόπο, βασισμένο στην προσαρμογή της δυτικής οικονομικής σκέψης σε διαφορετικά πολιτισμικά και κοινωνικά περιβάλλοντα.

Η εισαγωγή της πολιτικής οικονομίας στην ταχέως εκσυγχρονιζόμενη Ιαπωνία της περιόδου Meiji όφειλε να συνυπολογίσει την αναδυόμενη οριοθέτηση δημόσιας και κοινωνικής σφαίρας σε μια χώρα με ενυπάρχουσες φεουδαλικές δομές: για το λόγο αυτό, η πολιτική οικονομία θεωρήθηκε ως περιεκτική κοινωνική επιστήμη. Ο Yukichi Fukuzawa ειδικότερα, απέρριπτε την κρατούσα Νεο-Κομφουκιανική σύλληψη της οικονομίας, εκλαμβάνοντας την επιδίωξη πλούτου και τη συσσώρευση κεφαλαίου ως θεμιτή κοινωνική στοχοθεσία. Αντιθέτως, υπέρμαχοι των παραδοσιακών απόψεων όπως ο Shigeki Nishimura (1828–1902), απέδιδαν έμφαση στην ενίσχυση της δημόσιας ηθικότητας, υποστηρίζοντας ότι οι κοινωνικοί θεσμοί πρέπει να θεμελιώνονται στην αρετή και το συλλογικό ήθος, όχι στην προαγωγή του ατομικού συμφέροντος (Nohara, 2023). Ασφαλώς, αυτή ακριβώς η σύνθεση Ιαπωνικού Νέο-Κομφουκιανισμού και οικονομίας της αγοράς με άξονα το ιδεώδες της ενάρετης επιχειρηματικής συμπεριφοράς, ανάγεται στην οικονομική και πολιτική δράση ανδρών όπως οι Eiichi Shibusawa (1840-1931) και Ryoichiro Okada (1839-1915), αρκετές δεκαετίες προγενέστερα (Imori, 2022; Kikkawa, 2023; Takehara and Hasegawa, 2020).

Οι καταβολές της συζήτησης για την ενδεχόμενη υπεροχή του ατομικού συμφέροντος ως οικονομικού κινήτρου έναντι της αρετής τοποθετείται ήδη στα μέσα του 18ου αιώνα, στην Ιαπωνία της εποχής Edo του σογκουνάτου Tokogawa (1603-1868). Προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση κινήθηκε η συλλογιστική του εξέχοντος Κομφουκιανού λόγιου Dazai Shundai (1680-1747), ο οποίος διακρίνει στην ανθρώπινη φύση μια πρωταρχική εγγενή τάση προς το ατομικό συμφέρον. Σε αντίθεση προς τον Ogyū Sorai (1666-1728) για τον οποίο η επικράτηση αγοραίων οικονομικών πρακτικών συνιστούσε αιτία κοινωνικής εξαθλίωσης, στη σκέψη

του Shundai ως αρχή της σοφίας ορίζεται η επιδίωξη του ατομικώς επωφελούς, καθώς η αποφυγή του πόνου και η αναζήτηση της απόλαυσης συνθέτουν βασικές ροπές της ανθρώπινης φύσης. Λίγες δεκαετίες μεταγενέστερα, ο Kaiho Seiryō (1755-1817) σε αποκλίνουσα ερμηνεία του Ιαπωνικού Νέο-Κομφουκιανισμού υποστηρίζει τη θέση ότι την ανθρώπινη φύση συνθέτουν επιθυμίες. Στην οπτική του Seiryō ο πρακτικός λόγος προσλαμβάνει μια έκδηλη ωφελιμιστική απόχρωση: το ατομικό συμφέρον συγκροτείται με βάση μια ποικιλομορφία υποκειμενικών προτιμήσεων. Τις επιθυμίες ως πραγματολογικό δεδομένο της ανθρώπινης φύσης, είναι αδύνατο να τις αγνοήσουμε ή να τις καταστείλουμε: καμιά επιθυμία δεν είναι εντονότερη από το ατομικό συμφέρον, την αγάπη του εαυτού. Βασική ανθρώπινη παρακίνηση σε κοινωνίες θεσμοθετημένων συμβάσεων δεν θεωρούνται πλέον οι αρετές, αλλά το ατομικό συμφέρον και η έφεση προς τον πλούτο (Γκότσης 2021, σσ.45-46; Caspary and Herrmann-Pillath, 2023; Gotsis, 2023; Horide, 2019).

Στο σημείο αυτό κατέστη καθοριστική η εισαγωγή μαρξιστικών ιδεών στην Ιαπωνία, στις αρχές του 20ου αιώνα (Goungor, 2023). Η μαρξιστική πολιτική οικονομία κατέστη συνώνυμη μιας ολιστικής, περιεκτικής θεώρησης της εξέλιξης και του μετασχηματισμού των οικονομικών και κοινωνικών συστημάτων, στο επίκεντρο των συζητήσεων για τον οικονομικό εκσυγχρονισμό της Ιαπωνικής οικονομίας και την εμφάνιση του Ιαπωνικού καπιταλισμού στις αρχές του 20ου αιώνα. Ως ειδικότερη κοινωνική επιστήμη, ο Μαρξισμός κλήθηκε να προσφέρει πειστικές εξηγήσεις στο ζήτημα της καπιταλιστικής μετάβασης σε μια προηγμένη Ασιατική κοινωνία. Συνέπεια τούτου υπήρξε η εμφάνιση δυο ανταγωνιστικών παραδόσεων Ιαπωνικής μαρξιστικής σκέψης: η σχολή *Koza-ha* εξηρητημένη από τα κελεύσματα της *Comintern* στη Μόσχα, υπεστήριζε ότι η οικοδόμηση του σοσιαλισμού δεν ήταν εφικτή χωρίς να προηγηθεί η αποδόμηση της Ιαπωνίας από τα προγενέστερα φεουδαλικά κατάλοιπα, τα οποία επιβράδυναν δραστικά την καπιταλιστική ολοκλήρωση και ανάπτυξη. Αντιθέτως, η σχολή *Rono-ha* διατεινόταν ότι, παρά την υστέρηση στην εμφάνιση καπιταλιστικών διαδικασιών στην Ιαπωνία σε σχέση με τη Δυτική Ευρώπη, η ραγδαία ανάπτυξη του Ιαπωνικού καπιταλισμού θα καθιστούσε σύντομα την Ιαπωνία επεκτατική, αν όχι *ιμπεριαλιστική οικονομική δύναμη* (όπως και συνέβη κατά το μεσοπόλεμο). Τα φεουδαλικά κατάλοιπα θα μπορούσαν να εκριζωθούν ταυτοχρόνως με την αποδόμηση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής που οραματιζόταν η μαρξιστική σκέψη. Αν και η πρώτη παράδοση εμπνευσμένη από τη Σοβιετική Ορθοδοξία έτεινε να υπερισχύσει, αμφότερες οι σχολές θα υποστούν σοβαρό πλήγμα μεταγενέστερα, από τον Kozo Uno (Westra, 2019).

Κρίσιμο βήμα για τη συγκρότηση της κοινωνικής επιστήμης στην Ιαπωνία απετέλεσε, όπως επισημάνθηκε, η έννοια της κοινωνίας πολιτών στην

Ιαπωνική πολιτική πρακτική. Η συμβολή του Zenya Takashima στη διαμόρφωση της έννοιας *Shimin Shakai* (*civil society*, αρχικώς *πολιτική κοινωνία* και μετέπειτα *κοινωνία πολιτών*), υπήρξε καθοριστική. Ο Takashima θεωρούσε την επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος ως ευεργετική υπό την προϋπόθεση ότι οι κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί θα διασφάλιζαν το αγαθό της κοινωνικής δικαιοσύνης, το οποίο απέρρευε από μια θεώρηση ενύπαρκτων στην ανθρώπινη φύση ηθικών συναισθημάτων. Η έννοια της *κοινωνίας πολιτών* προσελάμβανε στη σκέψη του Takashima, ηθική, πολιτική και οικονομική διάσταση. Η σύσταση μιας παρόμοιας δημόσιας σφαίρας μη ταυτόσημης προς το κράτος ενείχε ωστόσο και μια χειραφετική διάσταση, αφού θα υποδήλωνε την αποδέσμευση της Ιαπωνίας από τα παλαιότερα φεουδαλικά κατάλοιπα της εποχής του Σογκουνάτου (1603-1868).

Σε αυτήν ακριβώς την οπτική του Takashima, βασίζεται η αντίστοιχη έννοια *Shimin Shakai* μεταγενέστερων διανοητών, όπως οι Kiyooki Hirata, Yoshihiko Uchida και Hiroshi Mizuta (1919-2023). Για τον τελευταίο, ο Adam Smith εξελάμβανε την καπιταλιστική κοινωνία ως κοινωνία πολιτών, απελευθερωμένων από σχέσεις γαιοκτητικής υποτέλειας και επομένως, ελεύθερων. Συνεπώς, το ιδεώδες μιας *Shimin Shakai* απέκτησε πολιτικές συνδηλώσεις, εκφράζοντας μια κοινωνία την οποία συνθέτουν ελεύθεροι πολίτες σε καθεστώς ισονομίας και ισοπολιτείας. Για το λόγο αυτό, ο Yoshihiko Uchida διερμήνευε την πολιτική οικονομία με ηθικούς και φιλοσοφικούς όρους, διακρίνοντας στη συγκρότηση μιας κοινωνίας πολιτών την υλοποίηση της δυνατότητας απελευθέρωσης από κάθε στοιχείο όχι μόνον απολυταρχισμού και δεσποτισμού του παρελθόντος, αλλά και του ολοκληρωτισμού που κυριάρχησε στην Ιαπωνική πολιτική σκηνή την περίοδο του Β Παγκοσμίου Πολέμου. Αντιθέτως, ο Kiyooki Hirata (1922-1995), εξέχων ιστορικός της οικονομικής σκέψης στην Ιαπωνία, υιοθέτησε μια περισσότερο Γκραμσιανή ερμηνεία της κοινωνίας πολιτών, διαβλέποντας στην πολιτική σφαίρα τις αξιώσεις για ηγεμονία ομάδων με συγκρουόμενες πολιτικές και οικονομικές επιδιώξεις (Yamada, 2018).

Ταυτοχρόνως, αναπτύσσονται σταδιακά και άλλες κριτικές θεωρήσεις του Ιαπωνικού καπιταλισμού. Οι Yoshikazu Miyazaki και Mitsuharu Itoh μελετούν τον Keynes σχολιάζοντας τη Γενική θεωρία της Απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος, ενώ εξετάζουν και τη μετέπειτα μετα-Κευνσιανή Οικονομική, αναφερόμενοι στο έργο των Kalecki, Joan Robinson και Nicolas Kaldor, αλλά και σε αυτό μεταγενέστερων εκπροσώπων της Θεσμικής Οικονομικής, όπως οι John Kenneth Galbraith και Gunnar Myrdal (Uemura, 2023). Η προβληματική του Yoshihiko Uchida στη διατύπωση μιας θεωρίας περί κοινωνίας πολιτών στη μεταπολεμική Ιαπωνία εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο μιας συζήτησης στην οποία συμμετείχαν στοχαστές όπως οι Kazuo Ōkōchi (1905-1984), Hisao Ōtsuka

(1907-1996) και Masao Maruyama (1914-1996). Ωστόσο, ο Uchida αναλύει με μεγαλύτερη σαφήνεια αυτά τα ζητήματα, διατυπώνοντας σημαντικές αναλυτικές διεισδύσεις στο πλαίσιο μιας καθολικής επιστήμης των κοινωνικών φαινομένων.

Το τρίτο ζήτημα αφορά τη διακρίβωση μιας πρώιμης οικολογικής προβληματικής στο έργο του Marx. Στον Μαρξισμό βεβαίως είχε αποδοθεί μια έκδηλη προμηθειική, αντι-οικολογική οπτική, βασισμένη στην τεχνολογική καθυπόταξη της φύσης. Ωστόσο, η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού στα 1991, σε συνδυασμό προς την αδυναμία της οικονομίας της αγοράς να προσφέρει ικανοποιητικές λύσεις σε θέματα υποβάθμισης του περιβάλλοντος, έδωσε αφορμή στην εμφάνιση ετερόδοξων, Νέο-μαρξιστικών προσεγγίσεων επικεντρωμένων στην ανακάλυψη μιας διάχυτης οικολογικής ευαισθησίας στον Marx. Βασισμένη στη θεωρία του κοινωνικού μεταβολισμού του Istvan Mészáros, αυτή η οικολογική ανάγνωση του μαρξικού έργου εμφανίζεται θεμελιωμένη στην κριτική της πολιτικής οικονομίας. Ουσιαστικά, συνίσταται σε ενδογενείς μετασχηματισμούς του καπιταλισμού που καθιστούν το σύστημα ανθεκτικό και ευπροσάρμοστο εν όψει οικονομικών και οικολογικών κρίσεων, χωρίς ωστόσο να επιλύεται το πρόβλημα των βαθύτερων αντιφάσεων της καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Όλα τα παραπάνω ζητήματα διερευνώνται μεθοδικά και εμπειριστικά στην μονογραφία του Toshio Yamada, Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Nagoya, την οποία παρουσιάζουμε εν προκειμένω. Συγκεκριμένα, το δεύτερο ζήτημα της συγκρότησης μιας κοινωνικής επιστήμης στην Ιαπωνία με βάση το έργο του Yoshihiko Uchida, αναλύεται στο δεύτερο κεφάλαιο του εξεταζόμενου βιβλίου. Στο σημείο αυτό υποστηρίζεται ότι η διαμόρφωση μιας λειτουργικής έννοιας κοινωνίας πολιτών από τον Uchida (σσ-32-34), απορρέει από την έρευνα του σε πληθώρα τομέων που περιλαμβάνουν τη γένεση του Ιαπωνικού καπιταλισμού, την οικονομική ιστορία, την κοινωνική πολιτική και τη θεωρία της τεχνολογίας του Mitsuo Taketani (1911-2000). Εν συνεχεία, αναλύεται το έργο του Uchida, *The Birth of Economic Science* (1953), με βάση το οποίο διατυπώνεται μια αφαιρετική θεωρητική σύλληψη της κοινωνίας πολιτών, ενδεχομένως μοναδική στις κοινωνικές επιστήμες στην Ιαπωνία (σσ. 34-37).

Το τρίτο ζήτημα που θίξαμε προηγουμένως εξετάζεται στο τρίτο κεφάλαιο αυτής της μονογραφίας. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι στη σκέψη του Yoshihiko Uchida ενυπήρχαν όλα εκείνα τα στοιχεία μιας διαφορετικής ανάγνωσης του Marx υπο το πρίσμα των σχέσεων ανθρώπου, φύσης και κοινωνικής πραγματικότητας. Αυτήν ακριβώς την επι μακρόν αγνοηθείσα στη δυτική ακαδημαϊκή συζήτηση οικολογική διάσταση της μαρξικής σκέψης, την είχε διακρίνει αρκετές δεκαετίες νωρίτερα ο Uchida. Για τον Yoshihiko Uchida, αυτή ακριβώς η οικολογική προοπτική αναγορεύεται σε ουσιαστική συνιστώσα μιας καθολικής κοινωνικής επιστήμης. Η θεωρητική εκλογίκευση της κοινωνίας πολιτών εμφανίζεται για τον Uchida ως άρρηκτα συνυφασμένη προς τη σχέση ανθρώπου-φύσης ως

θεμελιώδης συνιστώσα μιας νέας θεώρησης της κοινωνίας και της ιστορίας. Αναλύεται εν προκειμένω η ιστορική διαδρομή του Marx από τα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα* του 1844 μέσω των *Grundrisse* του 1857–1858 έως το *Κεφάλαιο*, και διαφαίνεται η διατάραξη της πρωταρχικής σχέσης ανθρώπου φύσης στον προηγμένο καπιταλισμό (σσ. 48-51). Αυτήν ακριβώς την κοινωνική δυναμική συνήγαγε ο Uchida με βάση τη μελέτη των Smith, Marx και Hajime Kawakami, ορίζοντας την κοινωνία πολιτών ως ορθολογικό σύστημα διαχείρισης του μεταβολισμού ανθρώπου-φύσης βασισμένο στη δημοκρατία, την ελευθερία, την ισότητα και τα ανθρώπινα δικαιώματα (σσ. 62-64).

Στο τέταρτο κεφάλαιο αυτής της μονογραφίας θίγεται το πρώτο ζήτημα της γένεσης της οικονομικής επιστήμης στην Ιαπωνία με βάση το έργο του Hajime Kawakami (1879-1946). Ο Uchida αντελήφθη ότι ο Kawakami, ενώ είχε ως θεωρητική αφετηρία τη σύζευξη αστικού ορθολογισμού και εθνικισμού (σσ. 73-76), συνειδητοποίησε ότι η απολυταρχική δομή του Ιαπωνικού κράτους έπρεπε να αλλάξει ως συνέπεια της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και του εντεινόμενου καταμερισμού της εργασίας (σσ. 76-80). Ο Uchida διέβλεπε στον Kawakami μια έμφαση στην ανθρώπινη συνειδητότητα, με άξονα τη σημασία της ανιδιοτέλειας και του αλτρουισμού ως παραμέτρων μιας νέας σχέσης οικονομίας και ηθικής. Παρά τα στοιχεία αυτά, ο Kawakami απομακρύνθηκε από μια ανθρωπιστική θεώρηση της οικονομίας στρεφόμενος στη συγκρουσιακή προοπτική της μαρξιστικής θεωρίας (σσ. 80-83).

Αυτή η εξέλιξη επέδρασε καθοριστικά στην πνευματική πορεία του Kawakami, αναδεικνύοντας τις πλέον ενδόμυχες συγκρούσεις εντός του συναισθηματικού του κόσμου. Ο Kawakami αντιλαμβάνεται πλέον τις βαθύτερες αντιφάσεις μεταξύ της ακαδημαϊκής του ενασχόλησης και της πολιτικής του στράτευσης, γεγονός που τον οδήγησε να μετατραπεί σε ένα εκλαϊκευτή των μαρξιστικών αντιλήψεων που έθεσε ως στόχο τη διάδοση τους στο κοινωνικό σώμα. Η εξέλιξη αυτή συνέβαλε, κατά την οπτική του παρουσιαζόμενου βιβλίου του Toshio Yamada, στην απώλεια του δημιουργικού του πνεύματος, αφού εξέλαβε πλέον την ερμηνεία του *Κεφαλαίου* ως μοναδική σοβαρή κοινωνική επιστήμη, υπηρετώντας τη διερώτηση του μέσου πολίτη σε θέματα κοινωνικού μετασχηματισμού. Ακολουθεί αυτό που ο Yamada περιγράφει ως συναίσθηση της τραγικότητας στην ιστορία των κοινωνικών επιστημών στην Ιαπωνία, αφού η Ιαπωνική διανόηση στερείται ενός από τα πλέον δημιουργικά στελέχη της (σσ. 83-88). Ο Kawakami θα οδηγηθεί στη φυλακή την περίοδο του Ιαπωνικού милитарισμού, ενώ μετά την αποφυλάκιση του δεν επιστρέφει ποτέ στη θεραπεία των κοινωνικών επιστημών, αλλά στρέφεται στην καλλιέργεια της αισθητικής έκφρασης μέσω της ποίησης. Αυτό ωστόσο, εκλαμβάνεται ως μια εξόχως δημιουργική στροφή στο βίο αυτού του Ιάπωνα λογίου (σσ. 89-91).

Στο πέμπτο κεφάλαιο του υπό συζήτηση βιβλίου, ο Yamada διερευνά τις βάσεις της Οικονομικής στη μεταπολεμική Ιαπωνία. Αναφέρεται κατ'

αρχήν στην έμφαση που απέδωσε ο Adam Smith στην επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος και τις κοινωνικά επωφελείς εκβάσεις του, την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Εν συνεχεία, υπογραμμίζεται το γεγονός ότι, στη βάση αυτής της ανάγνωσης του σμιθιανού έργου, η νέο-φιλελεύθερη σκέψη ενεθάρρυνε τον άκρατο ατομικισμό που επέφερε την οικονομική κρίση του 2008, αλλά και την επίταση των οικονομικών ανισοτήτων σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο (σσ. 96-97).

Εν τούτοις, η ανάγνωση του Smith από τον Yoshihiko Uchida αποκαλύπτει τις αγνοημένες και υποβαθμισμένες πτυχές του θεμελιωτή της κλασικής Οικονομικής στη Δυτική Ευρώπη. Σύμφωνα με τον Uchida, η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος στον Smith αποκτά νόημα στην περίπτωση των μεσαίων και κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων, θεμιτή στοχοθεσία των οποίων ήταν η βελτίωση των συνθηκών ζωής μέσω της συναλλακτικής δικαιοσύνης, αλλά και της έννοιας του αμερόληπτου παρατηρητή (*impartial spectator*). Σύμφωνα με τον Uchida, το ατομικό συμφέρον στον Smith εντάσσεται σε μια σχέση αμοιβαιότητας, βασισμένη στην αναγνώριση ότι και τα άλλα άτομα ωθούνται από αντίστοιχα οικονομικά κίνητρα: πρόκειται για ένα δεσμευμένο ατομικό συμφέρον, ρυθμιζόμενο από τα ηθικά συναισθήματα στην ιδιόμορφη λειτουργία τους εκτός του φυσικού τους χώρου που παραμένει η σφαίρα των κοινωνικών θεσμών. Αυτό σημαίνει ότι ηθικά συναισθήματα και ατομικό συμφέρον είναι άρρηκτα συνυφασμένα, λειτουργούν συμπληρωματικά, ενώ δεν νοείται η αυτονόμηση μιας πτυχής του ανθρώπινου βίου από την άλλη (σσ. 97-99, 100-101).

Στην αρχή του 21ου αιώνα ωστόσο, η ευεργετική επίδραση της αοράτου χειρός του Smith έχει πλέον χαθεί. Αντιθέτως, αναδύεται αυτό που το βιβλίο αποκαλεί χείρα χειραγώγησης (*manipulative hand*), καθώς οι μεγάλες εταιρικές οντότητες υπαγορεύουν και καθορίζουν τις προτιμήσεις, αλλά και αλλοιώνουν τη δέσμη οικονομικών κινήτρων των ατόμων. Αυτή η νέα πραγματικότητα επιφέρει καταστάσεις ηθικής διαφθοράς και κατάλυσης των κοινωνικών ρυθμιστικών συνθηκών κατά τη διατύπωση του Michael Sandel (σσ. 102-104). Καθώς όμως υπογραμμίστηκε ήδη, συναισθήματα συμπάθειας και ατομικό συμφέρον, ηθικότητα και οικονομικά κίνητρα, δεν συνιστούν αμοιβαίως αποκλειόμενες ρυθμιστικές σφαίρες, αλλά τομείς με αλληλεπίδραση και διαδραστικές σχέσεις, γεγονός που εύστοχα επισημαίνεται από τον Samuel Bowles στην κριτική αναθεώρηση των κοινωνικών επιστημών υπό το πρίσμα της αδυναμίας διαχωρισμού πραξιακών κινήτρων και ηθικότητας (σσ. 104-106). Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή, η διάδοση και επέκταση της ασυμμετρικής πληροφόρησης και των ατελών συμβολαίων στον ύστερο καπιταλισμό, καθιστά επιτακτική την οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης μέσω ηθικών δεσμεύσεων και προσηλώσεων σε κοινά αποδεκτούς αξιακούς κανόνες (σσ. 106-107).

Κατά συνέπεια, αμφότεροι οι Uchida και Bowles προβαίνουν στην απερίφραστη καταδίκη μιας οικονομικής επιστήμης προσανατολισμένης

στην υπόθεση της μονομερούς επιδίωξης του ατομικού συμφέροντος. Η υπόθεση homo economicus, στερείται της αναγκαίας ηθικής θεμελίωσης που θα καθιστούσε εφικτή την ταυτόχρονη ικανοποίηση των κριτηρίων ευημερίας και δικαιοσύνης, με άξονα την ενότητα ατομικού συμφέροντος και ηθικής, αλλά και τη συμπληρωματικότητα μεταξύ αγοράς και κοινωνίας πολιτών (σ. 108). Το έργο ολοκληρώνεται με συμπερασματικές διατυπώσεις: ο Uchida εμπλουτίζει και διευρύνει την έννοια του καταμερισμού της εργασίας στον Smith, ενσωματώνοντας τις σύγχρονες συνδηλώσεις της μαρξικής έννοιας της αλλοτρίωσης, με άξονα τη διάσπαση της οντολογικής ενότητας της ανθρώπινης ύπαρξης στον καπιταλισμό (111-114). Μια ηθικά διευρυμένη έννοια καταμερισμού της εργασίας θα μπορούσε να συστήσει θεμέλιο μιας ενιαίας και συμπεριληπτικής κοινωνικής επιστήμης (σσ. 114-117).

Η μονογραφία αυτή, αν και συνοπτική, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, ιδίως για το μη-δυτικό αναγνωστικό κοινό, καθώς και σε όσες/ους εκδηλώνουν ενδιαφέρον για τη γένεση και εξέλιξη των κοινωνικών επιστημών στην Ιαπωνία. Εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της ιστορίας των κοινωνικών επιστημών σε αυτόχθονα πολιτισμικά περιβάλλοντα, αναδεικνύοντας τους μηχανισμούς πρόσληψης, αφομοίωσης και διεργήσεως της δυτικής επιστήμης από μη δυτικούς διανοούμενους σε μεταβαλλόμενες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες. Θα ευχόμαστε ωστόσο, αυτό το εγχείρημα να έχει, καθώς διαφαίνεται, την κατάλληλη συνέχεια, καθώς η περιορισμένη έκταση του έργου ενδέχεται να δημιουργήσει ορισμένα αναπάντητα ερωτήματα στον Έλληνα (και Ευρωπαίο εν γένει) αναγνώστη, ανοικτά προς περαιτέρω δημιουργική διερεύνηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1] S. C. CASPARY & C. HERRMAN-PILLATH: “Rethinking Confucianism: Family business and the ritual construction of the ‘family’ in Japan and China”. Στο: *Family Firms and Business Families in Cross-Cultural Perspective*, επιμ. T. Koellner, Cham, Palgrave Macmillan, 2023, 149–178.
- [2] Γ. ΓΚΟΤΣΗΣ: *Διοικητική φιλοσοφία και ηθική στην Ανατολική Ασία: Σύγχρονη Κομφουκιανική επιχειρησιακή ηθική*. Θεσσαλονίκη, Ζήτη, 2021.
- [3] G. GOTSIS: “Economic policy in the prehistory of economics: A comparative perspective”. Στο: *Economic Policy and the History of Economic Thought*, επιμ. S. Drakopoulos and I. Katselidis, London, Routledge, 2023, 13–33.
- [4] P. M. GOUNGOR: *The influence and interpretation of the work of Karl Marx in the Japanese economic thought of the early 20th century*. Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα ΙΦΕ, ΕΚΠΑ, 2023.
- [5] I. HORIDE: “Why study the ethical thought of merchants in the Edo Period Japan?”. Στο: *The Mercantile Ethical Tradition in Edo Period Japan*, Singapore, Springer, 2019, 29–34.
- [6] A. IIMORI: “Eiichi Shibusawa’s support for international society through the league of nations association of Japan”. Στο: *100 Years of World Wars and Post-War Regional Collaboration*, επιμ. K. Haba, A. Canavero & S. Mizobata, Singapore, Springer, 2022, 77–83.

- [7] J. ISHII: “Economic development and economics in Japan, 1870-1940”. Στο: *Ideas in the History of Economic Development: The Case of Peripheral Countries*, επιμ. E. Trincado, A. Lazzarini & D. Melnik, London, Routledge, 2019.
- [8] T. ΚΙΚΚΑΥΑ: “Eiichi Shibusawa: Mobilization of managerial resources by an investor-manager”. Στο: *History of Innovative Entrepreneurs in Japan*, Singapore, Springer, 2023, 73–83.
- [9] S. NOHARA: “The reception of Adam Smith in Japan: The formation of the idea of shimin shakai, or civil society, by Zenya Takashima before the end of World War II”. *Journal of the History of Economic Thought* 44 (3) (2022), 370-392.
- [10] S. NOHARA: “The transformation of Adam Smith’s Political Economy in Japan: The struggle between Yukichi Fukuzawa and Shigeki Nishimura over wealth and virtue”. *Journal of Scottish Philosophy* 21 (1) (2023), 97-118.
- [11] T. SAKAMOTO: “Adam Smith’s ‘sympathy’ in modern Japanese perspectives”. Στο: *The diffusion of Western economic ideas in East Asia*, επιμ. M. Warner, London, Routledge, 2016, 250–265.
- [12] M. TAKEHARA & N. HASEGAWA: “Ryoichiro Okada: Aiming for integration of economy and morality”. Στο: *Sustainable Management of Japanese Entrepreneurs in Pre-War Period from the Perspective of SDGs and ESG*, Cham, Palgrave Macmillan, 2020, 43–58.
- [13] H. UEMURA: “Yoshikazu Miyazaki and Mitsuharu Itoh: Research on Keynes and contemporary capitalism”. Στο: *Japanese Institutional Post-Keynesians Revisited: Inheritance from Marx, Keynes and Institutionalism*, Singapore, Springer, 2023, 41–56.
- [14] R. WESTRA: “The Japanese Uno–Sekine Approach to Marxian Political Economy”. Στο: *Periodizing Capitalism and Capitalist Extinction*, Cham, Palgrave Macmillan, 2019, 147–177.
- [15] K. YAGI: *Modern Japanese Economic Thought: An Intellectual History to 1950*. London, Routledge, 2022.
- [16] T. YAMADA: “Kiyooki Hirata and his thoughts on civil society”. In: *Contemporary Capitalism and Civil Society: The Japanese Experience*, Singapore, Springer, 2018, 49–67.